

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОМАНА ДМОВСЬКОГО У ВИРІШЕННІ «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ (1919-1920)

Проаналізована дипломатична діяльність лідера польських націонал-демократів Романа Дмовського під час проведення Паризької мирної конференції (1919-1920). Основна увага приділена висвітленню ролі Р. Дмовського в процесі формування східних кордонів Польщі. Досліджена позиція лідера ендеків щодо українсько-польського конфлікту в Східній Галичині. Проаналізовано політичні погляди Романа Дмовського та його бачення перспектив вирішення українського питання.

Ключові слова: Роман Дмовський, Паризька мирна конференція, «українське питання», Східна Галичина, Друга Річ Посполита.

Зелинский М. В.,
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы,
г. Николаев, Украина

ДИПЛОМАТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РОМАНА ДМОВСКОГО В РЕШЕНИИ «УКРАИНСКОГО ВОПРОСА» НА ПАРИЖСКОЙ МИРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ (1919-1920)

Проанализирована дипломатическая деятельность лидера польских национал-демократов Романа Дмовского на Парижской мирной конференции (1919-1920). Основное внимание уделено освещению роли Р. Дмовского в процессе формирования восточных границ Польши. Исследована позиция лидера эндеков относительно украинско-польского конфликта в Восточной Галиции. Проанализировано политические взгляды Романа Дмовского и его виденье перспектив решения украинского вопроса.

Ключевые слова: Роман Дмовский, Парижская мирная конференция, «украинский вопрос», Восточная Галиция, Вторая РечьПосполитая.

Maxim Zelinskiy,
Petro Mohyla Black Sea State University,
Mykolaiv, Ukraine

DIPLOMATIC ACTIVITY OF ROMAN DMOVSKI IN DECISION OF «UKRAINIAN QUESTION» AT THE PARIS PEACE CONFERENCE (1919-1920)

The article analyzes the diplomatic activity of the leader of the Polish National Democrats Roman Dmowski at the Paris Peace Conference (1919-1920). The attention is mainly focused on the role of R. Dmowski in the formation of Poland's eastern boundaries. The research deals with the position of the leader of the national democrats concerning the Ukrainian-Polish conflict in Eastern Galicia. The author gives analysis of R. Dmowski's political views and his ideas about the perspectives of solving the Ukrainian question.

Key words: Roman Dmowski, Paris Peace Conference, Ukrainian question, Eastern Galicia, II Polish Rzeczpospolita.

Одним з важливих і водночас малодосліджених аспектів історії польсько-українських стосунків ХХ ст. є вивчення ролі представників дипломатичної делегації відновленої Другої Речі Посполитої у вирішенні українського питання під час

проведення Паризької мирної конференції (18 січня 1919 р. – 21 січня 1920 р.).

Вагомим негативним чинником, що перешкоджав делегації з'єднаної Української Народної Республіки на шляху до дипломатичного визнання України суб'єктом

міжнародних відносин на цій конференції, був шалений опір з боку представників польської дипломатичної делегації на чолі з відомим на Заході лідером польського націонал-демократичного табору Романом Дмовським (1864-1939). Популярність і авторитет останнього в націоналістичному русі був настільки великим, що його часто називали не інакше як «паном Романом», «Сеньором» або «паном Головою». Завдяки своєму неабиякому дипломатичному хисту і спритності, Р. Дмовський спрямігся дискредитувати українські визвольні змагання в Парижі, а польська дипломатія в цілому вдало для себе розв'язала гострий польсько-український конфлікт за Східну Галичину.

Таким чином, аналіз політичної і дипломатичної діяльності Р. Дмовського на Паризькій мирній конференції є актуальним і дасть змогу з'ясувати маловідомі сторінки польсько-українського протистояння під час національно-визвольних змагань українського народу в 1917-1920 рр.

Метою даної статті є висвітлення діяльності Р. Дмовського у процесі формування східних кордонів Польщі і у виробленні офіційної позиції польської дипломатичної делегації стосовно розв'язання українського питання на Паризькій мирній конференції. Об'єктом дослідження є публіцистична і дипломатична діяльність Р. Дмовського. Предметом дослідження виступають суспільно-політичні погляди Р. Дмовського у контексті становлення Версальської системи міжнародних відносин.

Історіографія зазначеної проблеми знайшла відображення у працях польських науковців Р. Вапінського [35], К. Кавальця [24], А. Міцевського [22], С. Кутшеби [28], А. Чубінського [15], П. Журавського вел Граєвського [31], А. Деругі [16] та ін. Окремі аспекти цієї проблематики окреслені в працях українських дослідників: О. Красівського [3], М. Сивіцького [7], В. Кучабського [4; 5; 29], М. Стахіва [10]. Цінну інформацію про перебіг польсько-української дипломатичної боротьби у Парижі та ставлення до неї з боку країн Антанти може надати мемуарна література, що представлена спогадами учасників тих подій – Д. Ллойд-Джорджа [6;21],

Р. Дмовського [17; 18], Л. Василевського [36], С. Козіцького [27] та ін.

Ще задовго до початку Паризької мирної конференції, на зламі XIX – XX ст. у польському національному русі точилася гостра дискусія навколо кордонів майбутньої відродженої Польської держави. Проблема вибору між відновленням Польщі за історичним або етнографічним принципом належала до однієї з найскладніших проблем польського політикуму. В цілому, територіальні програми практично усіх польських партій віддавали перевагу ідеї відродження Польщі в її історичних кордонах 1772 р. У разі вдалого здійснення цього проекту у Східній Європі могла б з'явитися велика європейська держава з площею території у 758 144 кв. км., з чисельністю населення приблизно у 50 млн. чол. станом на 1919 рік [13, с.165].

Будучи прихильником відродження Польщі, насамперед, за етнографічним принципом, Р. Дмовський також остаточно не відмовлявся і від концепції відбудови історичної Польщі. У своїх націоналістичних поглядах провідник ендеції відкидав саме поняття «етнографічне визначення», тому що воно, за його переконаннями, *«могло існувати тільки у думках філологів, а не політиків»* [33, с. 456]. У геополітичних планах лідера ендеції українським, білоруським та литовським землям відводилось вагоме місце. Р. Дмовський стверджував, що з огляду на цивілізаційне домінування польського етнічного елементу на «східних кресах»: *«майбутня польська держава має право вийти за межі польських етнографічних меж такою мірою, щоб відповідати цінностям історичної Польщі і реалізувати цивілізаційний потенціал великого народу»* [17, с. 24-25]. В цілому, за оцінкою Р. Дмовського, історичний східний ареал польського впливу на початку XX ст. становив приблизно 181 тис. кв. миль і налічували понад 26 млн. населення, з яких етнічні поляки склали понад 6 млн. чол. [18, с. 377-378].

Розроблена Р. Дмовським інкорпораційна концепція відродження польської держави передбачала створення сильної унітарної моноетнічної Польщі. Українське і білоруське населення, яке повинно було

опинитися у складі Польської держави і до яких лідер польської правниці відносився, як до *«кепського різновиду поляків»* [35, с. 103], планувалося асимілювати. Репрезентуючи свою модель інкорпораційної держави на Паризькій конференції, провідник ендеції намагався добитися якомога більш сприятливих контурів східних кордонів для Польщі. Оптимальним варіантом, на його думку, мала б стати межа, що проходить по лінії другого поділу Речі Посполитої – 1793 року [34, с. 99]. Цей окреслений лідером ендеції східний кордон майбутньої Польщі, отримав у липні 1917 року назву «лінії Дмовського».

Появу у 1918 році у Східній Європі самостійної України (у вигляді УНР та Гетьманської держави Скоропадського) головний ідеолог польської націонал-демократії зустрів досить неприязно. Р. Дмовський наступним чином прокоментував Брестський мирний договір від 9 лютого 1918 року між країнами Центрального блоку та урядом УНР: *«Українська держава була необхідна німцям для їх планів...Створення держави таким чином, як це було на початку 1918 року з Україною, історія ще не бачила...З початку дипломатичної історії світу нікому так легко не довелося зробити територіальні придбання за мирними перемовинами»* [18, с. 66-67]. Отже, поява незалежної української держави для Р. Дмовського де-факто означало б обмеження територіальних польських намагань і реальну можливість втрати ними Східної Галичини [5, с. 111-113]. Принципова антиукраїнська позиція лідера ендеції проявила себе відразу ж після початку українсько-польської війни у Східній Галичині, коли Р. Дмовський (на той час чинний голова Польського Національного комітету у Парижі) у грудні 1918 року проігнорував урядові розпорядження Варшави щодо початку мирних переговорів поляків з українцями. На думку останнього, сам факт переговорів між Польщею і ЗУНР змусив би Антанту визнати існування незалежної Української держави.

Намагаючись отримати на Паризькій конференції якомога більші територіальні поступки для Польщі за рахунок її сусідів, Р. Дмовський зробив ставку на зображенні

поляків в очах Антанти жертвами з боку більшовиків, німців та їх союзників – українців [31, с. 20]. Для цього голова польської дипломатичної делегації використовував різноманітні методи: українці підносились як народ анархічний, недорозвинутий, позбавлений власної інтелігенції, бездержавний, а уряд ЗУНР в залежності від ситуації зображався або «германофільським» або «більшовицьким». В цілому, очолювана провідником ендеції польська делегація *«поставила перед собою дуже конкретну мету: знищення Німеччини і знищення України»* [7, с. 53-54].

Зазначимо, що Р. Дмовський офіційно був першим делегатом польського дипломатичного представництва менш ніж три місяця – до 4 квітня 1919 року, але самих найважливіших місяців з точки зору подальшого перебігу подій [25, с. 125]. Голова польської делегації *«... з великою енергією займався опрацюванням матеріалу для призначеної комісії (Комісії у справах Польщі), обробкою її членів і союзницьких політичних кіл»* і знаходився у Парижі до грудня 1919 року, коли залишив конференцію з причини хвороби [22, с. 256].

З початку квітня польську делегацію фактично очолив прем'єр-міністр Польщі Ігнацій Падеревський, який за своїми політичними поглядами був прибічником ендеції і водночас прихильником федеративної концепції Ю. Пілсудського щодо польських східних кордонів Польщі. Присутність І. Падеревського, який був добре знайомий з В. Вільсоном і Д. Ллойд Джорджем, повинна була полегшити полякам умови проведення переговорів [18, с. 176].

Для великих держав на мирній конференції в Парижі українське питання, на відміну від польського, мало другорядне значення і розглядалося, насамперед, в контексті створення «санітарного кордону» з більшовицькою Росією. Головною метою західних держав була підтримка російського «білого» руху. З огляду на це, жодна з українських вимог так і не була виконана. Добре усвідомлюючи цей факт, польська дипломатія вміло використовувала суперечності у таборі країн-переможниць, домагаючись своєї головної мети: залякуючи Антанту більшовицькою загрозою зі сходу,

довести союзникам необхідність створення якомога потужної Польщі [9, с. 242].

Цей вдалий для поляків момент так охарактеризував голова Польської держави Юзеф Пілсудський у своєму листі до міністра закордонних справ Польщі у 1918-1919 роках Леона Василевського: *«Все те, що Польща в сенсі кордонів отримає на заході буде подарунком коаліції..., проте здобуттям на сході ми виключно будемо зобов'язанні самі собі, нашим власним силам»* [13, с. 70]. Крім того, Ю. Пілсудський, як відзначав у своїх спогадах Л. Василевський: *«в справі кордонів, яких належить домагатися в мирному договорі, в цілому погоджувався зі східною лінією, запропонованою Дмовським...»* [36, с. 172].

Варто також зазначити, що для польської дипломатичної делегації на конференції склалися в цілому більш сприятливі умови ніж для української. Політичне керівництво країн Заходу, загалом, погано уявляли собі, що собою представляє «українська справа». Так, наприклад, одна із ключових дійових осіб конференції, британський прем'єр-міністр Девід Ллойд Джордж плував Килікію з Галичиною оскільки англійська транскрипція написання цих слів була схожою [11, с. 127]. Іноді брак достовірної інформації навколо подій в Україні призводив до того, що рішення головних гравців часто приймалися на основі того, як їм тлумачили ці питання не тільки представники комісії Антанти, створених спеціально для цього, але також і польські політики, котрі були зацікавленими у вирішенні цих питань на свою користь. Завдяки такому ставленню до українського питання з боку керівництва держав Антанти, українська делегація з'єднаної УНР так ніколи і не була офіційно визнана повноправним суб'єктом конференції [9, с. 243].

На час проведення Паризької конференції Р. Дмовський був уже досвідченим політиком майже з тридцятирічним досвідом і лідером однієї із найвпливовіших польських політичних сил – Націонал-демократичної партії (ендеції). Під час Першої Світової війни 1914-1918 рр. ним

була зроблена величезна за обсягом робота на дипломатичному фронті серед провідних країн Антанти щодо пропаганди ідеї створення незалежної Польщі. За час своєї трирічної політичної еміграції до країн Західної Європи (1915-1918 рр.) він мав чудову нагоду особисто познайомитись з керівництвом багатьох європейських держав та США. Саме тому, ще задовго до початку конференції у 1919 році, Р. Дмовський став загальноновизнаним польським лідером на Заході.

Розгляд польських справ на конференції розпочався 29 січня 1919 року з промови Р. Дмовського перед представниками великих держав на Раді Десяти. Виступ голови польської делегації, що тривав майже п'ять годин, виклав захоплення і подив присутніх. Своє звернення Р. Дмовський (знавець дев'яти мов), як згадував британський прем'єр-міністра Д. Ллойд Джордж, промовляв з початку *«...чистою французькою мовою... і потім повторив її на бездоганній англійській мові»* [21, с. 631].

«Нота у справі західних кордонів Польської держави», яку репрезентував Р. Дмовський перед Найвищою Радою Антанти, передбачала «історичний принцип» визначення кордонів Польщі. У своєму зверненні голова польської делегації намагався довести, що Галичина – це старовина польська територія, яка завжди і повністю належала полякам. Окремий виняток складала Східна Галичина, що тимчасово з 1091 до 1340 року входила до складу Давньої Русі. Отже, запропонована Р. Дмовським територіальна програма передбачала трактувати Східну Галичину, як складову частину Польської держави. Перекручуючи статистичні дані про чисельність та етнічний склад населення регіону, лідер ендеції доводив неможливість визнання за українцями права на державний суверенітет у Східній Галичині. Обґрунтовуючи свої міркування, Р. Дмовський вказував на те, що хоча «руське» (тобто українське) населення і становить 58,6 % від загального у східній частині Галичини, але воно все рівно складає меншість в порівнянні з усім населенням Галичини [12, с. 113]. Маючи достовірну інформацію, що українці в Східній Галичині

чисельно переважають поляків, Р. Дмовський підтасовуючи факти, оперував цифрами чисельності представників інтелігенції обох народів. Чисельність української інтелігенції Р. Дмовський оцінював у 16 тисяч чол., польської – у 465 тисяч чол. [16, с. 40]. На основі цих даних, голова польської делегації намагався довести керівництву країн Антанти, що українці не здатні самостійно сформувати органи управління та самоврядування. Крім того, Р. Дмовський звинувачував українців у злочинах проти місцевого польського населення [31, с. 20].

Складність вирішення польського питання, призвела до створення між 12 та 16 лютим 1919 року країнами Антанти спеціальної Комісії у справах Польщі під головуванням колишнього французького амбасадора в Берліні Ю. Камбона та його заступника – генерала Ле Ронда. Однією із головних завдань створеної комісії стало розв'язання територіальної суперечки між поляками та українцями за вплив у Східній Галичині.

Польсько-українське дипломатичне протистояння навколо східногалицького регіону на конференції знову поновилося 28 лютого 1919 року після виступу польської делегації перед Комісією з нотою стосовно західних кордонів Польщі.

Вступна частина цієї ноти практично повторювала текст ноти Р. Дмовського від 29 січня 1919 року. Як і раніше, Східна Галичина трактувалася польською територією з переважаючим польським елементом від *«найдавніших часів»*. Підкреслюючи, що 91 % українців в цьому регіоні становлять селяни або сільськогосподарських робітників, Р. Дмовський знов звертав увагу представників Антанти на те, що в українцях не розвинуте почуття національної самосвідомості. Голова польської делегації вказував на те, що український національний рух має негативний характер і штучне походження, завдяки німецькому та австрійському впливу у цьому регіоні. Текст ноти доводив, що поляки краще ніж українці здатні управляти цим краєм і краще спроможні забезпечити експлуатацію основних природних багатств регіону – нафти і калієвої руди [31, с. 20-21].

2 березня 1919 року у Парижі пройшло засідання Польського Національного Комітету (далі ПНК) на якому розглядалися питання щодо консолідації провідними польськими політичними силами узгодженої позиції стосовно майбутніх східних кордонів Польщі. У справі Литви перемогу одержала федеративна концепція прибічників Ю. Пілсудського. Було прийнято рішення про включення етнічної Литви до складу відновленої Польської держави на федеративних умовах. Стосовно Білорусії та Східної Галичини 10 голосами проти 4 була схвалена інкорпораційна пропозиція Р. Дмовського щодо входження цих територій до складу Польщі [14, с. 117]. Під час засідання лідер ендеції ще раз підкреслив важливість геополітичного значення приєднання *«східних кресів»* для майбутнього Польщі: *«Якщо ми маємо, з одного боку Вільнюс, з іншого Східну Галичину, то ми не можемо дозволити собі щоб чужі території вклинювалися в нашу аж до Бугу»* [25, с. 33].

Маючи підтримку як з боку ендеків так і з боку пілсудчиків, 3 березня 1919 року польська делегація на чолі з Р. Дмовським подала чергову територіальну програму країнам Антанти з пропозицією щодо східних кордонів Польщі. Згідно з нею, східний кордон польської держави повинен був проходити від порту Лієпая до Полоцька і далі на південь по річці Березина до Прип'яті, й аж до річки Ужіци на південному заході, створюючи, таким чином, загальний польсько-румунський кордон по Дністру. Передбачалось, що білоруський Мінськ і український Кам'янець-Подільський повинні були перейти під контроль поляків. Ідея створення незалежної литовської держави відкидалася, мова йшла тільки про литовську автономію в межах Польщі. Лідер ендеції був переконаний, що поляки не спроможні задовольнити усі вимоги литовського та українського національних рухів і у разі встановлення федеративних стосунків з Литвою, змушені будуть *«логічно застосовувати це до Русі (України)...*» [25, с. 33]. Що ж стосується територій, розташованих далі на схід від *«лінії Дмовського»* (яка майже випадково збігалася з лінією польсько-радянського кордону 1921 року в українській її частині), то їх, на думку

провідника націонал-демократичного табору, було б недоречно приєднувати до Польської держави, тому що *«реінкорпорація цих провінцій до Польщі зруйнує її щільність та міцність»* [12, с. 131].

Подальший перебіг подій початку двадцятих років ХХ ст. яскраво засвідчив логіку геополітичного мислення Р. Дмовського. На думку відомого сучасного американського історика Тімоті Девіда Снайдера: *«Націонал-демократи знали, що роблять. Якби польські кордони простяглись хоч трохи далі на схід, їхня партія ніколи не виграла б виборів. Як показали парламентські вибори 1922 р., Польща в її «ризьких» кордонах була рівно розділена між ендеками та правими, з одного боку, та соціалістами й національними меншинами – іншого»* [8, с. 95].

Втім, Комісія у справах Польщі 12 квітня 1919 року забракувала цю програму, відзначивши, що остаточне рішення може бути ухвалене тільки після встановлення в Росії законної влади.

В цей же час, лютий-березень 1919 року, ситуація для польської делегації ускладнювалася фактом переговорів представників російського «білого» руху із представниками української делегації з метою створення єдиної антипольської позиції, у рамках якої польський східний кордон повинен був проходити по лінії старого кордону Королівства Польського. Ця спільна російсько-українська позиція з невеликими змінами цілком відповідала лінії кордону (т.зв. «лінія Керзона»), яку підтримувала англійська дипломатія.

Враховуючи проросійську налаштованість представників держав-переможців і вагомість самого російського фактору на конференції, Р. Дмовський прийшов до висновку, що треба налагодити діалог з представниками «білого» руху. У своїх спогадах Р. Дмовський неодноразово підкреслював, що *«під час конференції наша політика жодної хвилини не була скерована проти Росії., вона служила тільки Польщі»* [18, с. 7-8]. В той же час, лідера ендеції особливо турбували питання навколо пропагандистських планів прихильників Ю. Пілсудського щодо федеративних планів устрою польської держави та планів

створення «санітарного кордону» з країн, які б відділяли Польщу від Росії (головним чином мова йшла про Україну). У листі до голови комісії з питань зовнішньої політики сейму Станіслава Грабського він писав: *«Пам'ятаєте, як раніше за всіх я почав зневажати Росію під час війни. Сьогодні звертаю Вашу увагу, що треба наново почати з нею більш-менш рахуватися. Мусимо мати таку програму політики на сході і таку програму нашого кордону, яка б не перешкоджала би домовлятися з росіянами»*.

Для цього моїм завданням є:

1. Не можна розмовляти про Велике Князівство Литовське в кордонах 1772 р.
2. Не можна заходити далеко у політиці підтримки України.
3. Не можна поширювати наших намірів на Латвію і в цілому на прибалтійські провінції.

Невдовзі російська делегація, що репрезентує уряд Колчака, офіційно з'явиться на Конференції. Найближчі наші приятелі радять нам шукати з ними порозуміння. З іншого боку, не є в нашому інтересі підитовхувати небільшовицьку Росію в німецькі обійми. І без того вона має велику схильність в цьому напрямку.

Заклинаю Вас заради Бога, не забувайте, що Росія існує, що ігнорувати її не можна, що якщо ми підемо на безоглядну боротьбу з нею – забагато втратимо.

Єдиним засобом не втратити можливість домовитися з росіянами є міцно триматися програми Комітету, який відомий росіянам і який їм не перешкоджає з нами домовлятися. Це означає: стати на кордоні історичного розділу Литви і Росії, і бути супротивниками українізму» [18, с. 86].

Під програмою Комітету Р. Дмовський мав на увазі прийняту 28 лютого 1918 року ухвалу ПНК про знищення будь-якою ціною спроб появи на мапі Європи самостійних української та литовської держав. Метою ПНК проголошувалося: *«Забезпечення на сході Польщі литовських і українських земель від прямих і опосередкованих німецьких впливів. Це може бути досягнуто лише тоді, коли Польща буде безпосередньо межувати на сході з Росією і через неможливість створення української і*

литовської незалежних держав ці народи потраплять під польський і російський впливи, щоб не потрапити під німецький вплив...» [12, с. 75].

Переломним моментом у вирішенні східногалицького питання став березень 1919 року, коли різко змінилася військова ситуація на польсько-українському фронті. Після підписання у лютому перемир'я між німцями та поляками, польська сторона почала перекидання своїх військ із Західної Польщі у Східну Галичину. Крім того, в кінці березня – на початку квітня 1919 року на конференції вирішилось питання щодо перекидання з Франції до Польщі вояків армії ген. Ю. Галлера [2, с. 8]. 17 березня 1919 року Найвища Рада Антанти дозволила полякам перевезення зброї до Східної Галичини [15, с. 88]. Разом з тим, 24 березня 1919 року польська сторона отримала чергову відкриту підтримку з боку міністра закордонних справ Франції Пісона, який своєю заявою щодо українського питання змусив керівників конференції віддати свої голоси полякам [9, с. 241-242]. На додаток до цього, кількома днями раніше, 21 березня 1919 року в Угорщині було проголошено радянську владу на чолі з Белом Куном. Планувалося об'єднання її з комуністичними режимами України та Росії. Навесні 1919 року Червона Армія успішно відтіснила війська УНР до р. Збруч. Існувала реальна загроза прориву більшовиків у Центральну Європу. Всі ці події давали додатковий козир польській делегації у вирішенні територіальних питань навколо східних кордонів Польщі.

Черговий етап польсько-українського протистояння розпочався на початку квітня 1919 року, коли за ініціативою президента США В. Вільсона Рада Чотирьох ухвалила створення 2 квітня спеціальну комісію у справі польсько-українського конфлікту під головуванням члена англійської делегації прем'єр-міністра Південно-Африканського Союзу генерала Луїса Боти і розіслало дипломатичні пропозиції ворогуючим сторонам щодо поновлення мирного діалогу.

На першому засіданні миротворчої комісії на чолі з Л. Боти, що відбувалась 29 квітня 1919 року польську делегацію спільно представляли І. Падеревський і

Р. Дмовський. Вони обґрунтовували офіційне ставлення польського уряду до питання навколо Східної Галичини. Під час засідання, лідер ендеції, надаючи неправдиві факти, інформував присутніх, що військові сили більшовиків вже перетнули галицький кордон, а жителі Станіслава евакуйовані. Він заявив, що тільки Польща, перебуваючи на теренах Східної Галичини, перешкодить об'єднанню «більшовиків Росії, Угорщини, України та Берліну» [3, с. 116]. Загалом Р. Дмовський припускав можливість деяких поступок від польської сторони стосовно укладання перемир'я, але на наступних умовах: 1) згода Антанти на повну окупацію Східної Галичини польськими військами; 2) реформування української армії з метою виключення з її лав австро-німецьких та більшовицьких елементів; 3) перехід під контроль польського уряду родовищ нафти. Але своїми умовами голова польської делегації фактично відкидав проект перемир'я і лінію розмежування комісії Л. Боти, яка була в цілому вигідніша для українців, оскільки залишала в їх руках Бориспільський басейн [31, с. 30].

Незважаючи на те, що подальші засідання спеціальної комісії Л. Боти 6 і 12 травня 1919 року в основному проходили під диктовку польської сторони, 11 травня Р. Дмовський надіслав з Парижа І. Падеревському та С. Грабському телеграму, в якій попереджував про небезпеку, яка очікує Польщу в східногалицькому питанні. Зустрівши серйозну протидію з боку англійської делегації, яка почала готувати передачу Східної Галичини під юрисдикцію новоствореної Ліги Націй, Р. Дмовський запропонував сейму терміново прийняти ухвалу такого змісту: «Внаслідок оволодіння нашими військами охопленої анархією території Східної Галичини, населення якої незалежно від віросповідання має користуватися усіма громадянськими правами Польської держави, сейм закликає уряд до негайного опрацювання проекту про автономію території, яка не повинна бути меншою від тієї, що належала Галичині в Австрійській державі» [3, с. 116-117]. Втім, всі польські офіційні акції носили винятково пропагандистський характер і були лише тактичним кроком у затягуванні часу, тому

що в листі до С. Грабського від 5 травня 1919 року Р. Дмовський виклав свою власну позицію з цієї проблеми: *«розраховуємо на Вас, що Ви раз і назавжди покладете кінець комедії з федерацією. Проте для всіх, будь ласка, не ухвалюйте Статут про інкорпорацію, тому що це призвело б нас до конфлікту з усією мирної конференцією. Сейм до часу (ухвали) договору, який нагородить нас цими землями, повинен зконцентруватися на виборі своєї позиції зі своїми інкорпораційними побажаннями»* [15, с. 94].

На третьому засіданні комісії 12 травня 1919 року, після доповіді Р. Дмовського і генерала Т. Розвадовського, Л. Бота вручив польській делегації проект мирного розв'язання конфлікту в Східній Галичині, згідно з яким Львів відходив до Польщі, а дві третини території разом з Дрогобицьким повітом з родовищами нафти передавались українській стороні. Але, незважаючи на тиск Великобританії і її попередження про труднощі, які чекатимуть Польщу на її західних кордонах у разі не підписання перемир'я з українцями, Р. Дмовський відхилив проект комісії. Намагаючись виграти час, голова польської делегації керувався тим, що *«фактичне оволодіння територією за відсутності претендента виключає небезпеку серйозних дипломатичних претензій до Польщі...»* [3, с. 117].

Затягуючи час для того, щоб польська армія встигла перегрупуватися для наступу у Східній Галичині, на останньому четвертому засіданні комісії 13 травня 1919 року Р. Дмовський надав Л. Боту ноту, в якій інформував голову комісії про загрозу Польщі з боку Німеччини та більшовиків. Крім того, він висловлював свою стурбованість ситуацією щодо перевезення поляками зброї до Східної Галичини і вніс деякі зміни до лінії польсько-українського розмежування [15, с. 96]. Після цього польська делегація, висловила незгоду умовам перемир'я і демонстративно залишила засідання комісії. Наступного дня Р. Дмовський інформував польського прем'єра, що *«увесь тиск на нас у справі перемир'я йде із Англії і пов'язано це з політикою особливих англійських перспектив. Не має ніяких даних, щоб і інші держави у*

цьому питанні повністю пішли за Англією. Ми вважаємо, що немає ніяких причин змінювати зайняту позицію» [15, с. 97]. Отже, підписання польсько-українського угоди, на яке вже погодилась українська сторона, так і не відбулося.

Вже 14 травня польські війська перейшли у генеральний наступ у Східній Галичині, який незабаром закінчився поразкою військ ЗУНР і втратою українцями цього регіону у липні того ж року. Ключовим моментом у долі Східної Галичини стало рішення країн Антанти від 25 червня 1919 р. про передачу краю під тимчасове управління Польщі за умови надання їй автономії й проведення плебісциту.

29 червня 1919 р. Р. Дмовський як один з двох польських представників, разом з прем'єр-міністром І. Падеревським, підписав від імені Польщі Версальський мирний договір. Цей день став зірковим часом у політичній діяльності лідера польської правиці. Водночас закінчився найважливіший етап боротьби за Східну Галичину, в якій Польща здобула перемогу. Натомість у самій Польщі рішення Паризької мирної конференції стосовно надання автономного статусу Східної Галичини оцінили як поразку польської дипломатії [20, с. 23].

Треба відзначити, що в першій половині 1919 р. і сам Р. Дмовський і інші польські політики різних таборів не були остаточно впевнені у позитивному вирішенні питання східних кордонів Польщі на свою користь. Усі спроби лідера ендеції добитися від Заходу згоди на безумовне входження до складу Польщі крім етнічно польських земель також значних територій з далеко не завжди переважаючим польським населенням на сході не дістали схвалення США і держав Антанти, особливо Великобританії. Позицію останньої щодо цієї проблеми яскраво характеризують слова прем'єр міністра Ллойд-Джорджа, який засвідчив: *«Ніхто не спричинив нам стільки неприємностей, як поляки. Сп'яніла молодим вином свободи, яким її забезпечили союзники, Польща знову уявила себе безроздільною господинею Центральної Європи»* [6, с. 267-268].

Слід зазначити, що Р.Дмовський відіграв помітну роль і на заключному етапі розгляду українського питання на Паризькій мирній конференції, що проходив з серпня по листопад 1919 року. Як представник польської делегації, він брав участь у розробці проектів щодо надання територіальної автономії Східній Галичині, ухвалу на яку надав Сейм ще 21 травня 1919 року [20, с.19]. На цей раз головною метою польських дипломатів стало розв'язання питання, щодо лінії можливого кордону східногалицької автономії. Поляки намагалися цю лінію винести якомога далі на захід з метою включити в майбутню автономну одиницю якомога більший відсоток польського населення. Після цього планувалося зосередити зусилля на включенні Східної Галичини до складу Польщі.

Яскравим прикладом таких напрацювань можна вважати проект, який виклав Р.Дмовський у своїй депеші від 1 серпня 1919 р. до віце-міністра закордонних справ Польщі О.Скжинського. Лідером ендеції були висунуті наступні головні положення польських умов: 1) Східна Галичина отримає автономію, її кордон пройде на південь і схід від Перемишля; 2) у Варшавському сеймі вона матиме рівноправне представництво з іншими землями; 3) буде створений автономний галицький сейм; 4) губернатор Східної Галичини буде мати право вето на ухвали сейму [23, с.229-231]. Крім того, пізніше планувалося впровадження двох урядових мов у краю – польської і української.

25 вересня 1919 р. Р.Дмовський подав чергову ноту країнам Антанти щодо визнання прав Польщі на Східну Галичину. В цій ноті мова йшла про причини польсько-українського протистояння в Східній Галичині. На думку Р.Дмовського, головна проблема польсько-української ворожнечі у цьому регіоні, насамперед, полягала у ненормальному і непропорціональному розкладі земельної власності. Зокрема, з одного боку велика земельна власність знаходилась в руках польських землевласників, а з іншого боку українське селянство було безземельним і малоземельним. Втім, керманіч польської делегації заспокоїв представників західних держав,

відзначивши, що польський сейм ухвалив вже земельну реформу, яка усуне непропорціональний розклад земельної власності в Східній Галичині і, таким чином, посприє зникненню основної причини польсько-українського конфлікту. Р.Дмовський відзначив, що поляки спромоглися заспокоїти усі потреби українського селянина і Антанта може бути спокійна за долю українського населення Східної Галичини, і отже визнати цей край польським.

Наприкінці 1919 р., у зв'язку з поразкою антибільшовицьких сил у Росії геополітичне та стратегічне становища Польщі зміцнилось. Вже 22 грудня 1919 р. великі держави тимчасово скасували дію статуту Східної Галичини, ухваленого 21 листопада 1919р., який проголошував край підмандатною територією Ліги Націй. Такі рішення свідчили про перемогу польської дипломатії на Паризькій мирній конференції напередодні закінчення її роботи 21 січня 1920 р.

Таким чином, хоча конференція в Парижі і висловила за те, щоб обмежити польські східні кордони тільки етнічними польськими землями до р. Буг, вона залишила це питання відкритим, сподіваючись на її остаточне вирішення після падіння радянської влади в Росії.

Підсумовуючи результати дипломатичної діяльності Р.Дмовського на Паризькій мирній конференції, варто зазначити, що він проявив себе як енергійний, наполегливий та професійний дипломат, що захищав польські національні інтереси. Втім, його шовіністичні погляди і антисемітичні висловлювання часто діяли проти Польщі, територіальні претензії якої багатьом учасникам конференції здавалися чи не імперіалістичними. Очевидно, важливу роль у цьому відігравали не тільки особисті якості Р.Дмовського, а й об'єктивна розстановка сил. Незважаючи на те, що головна «скрипка» на Паризькій мирній конференції належала Великій Британії, Франції та США, очолювана Р.Дмовським польська делегація спромоглася добитися на користь поляків урегулювання деяких спірних територіальних питань стосовне кордонів відновленої Другої Речі Посполитої. У своїх спогадах лідер ендеції

стверджував, що йому вдалося досягти у Парижі 90 відсотків реалізації своєї власної територіальної програми щодо встановлення кордонів Польщі [32, с.29].

Особисто для Р.Дмовського конференція у Парижі стала зірковим часом у його політичній кар'єрі. Хоча лідер польської правиці і був максималістом, і часто

отримував поразки на переговорах, йому вдалося, використовуючи свої міжнародні зв'язки, насамперед, підтримку з боку Франції, відстояти на Паризькій мирній конференції тимчасовий польський східний кордон, який остаточно був визнаний Радою Послів 15 березня 1923 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дацків І. Б. Дипломатія ЗУНР на Паризькій мирній конференції 1919 р. / Ігор Дацків // Український історичний журнал. – 2008. – № 5. – С. 121-137.
2. Зубачевский В. А. Из истории становления Версальской системы: дипломатическая борьба вокруг проблемы выхода Польши к морю накануне и в период Парижской мирной конференции / Виктор Зубачевский // Советское славяноведение. – 1989. – № 6. – С. 3-13.
3. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К., 1998. – 299 с.
4. Кучабський В. Польська дипломатія і східно-галицьке питання на Паризькій мирній конференції в 1919 р. // Василь Кучабський. Дзвони. Ч. 1. – Л., 1931. – С. 35-45.
5. Кучабський В. Польська дипломатія і східно-галицьке питання на Паризькій мирній конференції в 1919 р. // Василь Кучабський. Дзвони. Ч. 2. – Л., 1931. – С. 109-122.
6. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных переговорах / Под ред. Ф. Д. Волкова. Т. 2. – Москва : Изд-во иностр. лит. – 1957. – 556 с.
7. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / Микола Сивіцький ; Пер. з пол. Є. Петренка. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. – Том I. – 344 с.
8. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569-1999 / Тімоті Девід Снайдер ; пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2012. – 464 с.
9. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. / Вікторія Соловійова. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. – 394 с.
10. Стахів М. Західна Україна: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923 / Матвій Стахів. – Скрантон. – 1960. – Т. 5. – 192 с.
11. Сыч А. И. Национальный аспект Версальской системы / Александр Сыч // Вопросы истории. – 2004. – № 1. – С. 126-133.
12. Akty i dokumenty dotyczące sprawy granic Polski na Konferencji Pokojowej w Paryżu 1918-1919, zebrane i wydane przez Sekretariat Jeneralny Delegacji Polskiej. – Część I. Program terytorialny Delegacji. – Paryż, 1920. – 134 s.
13. Czubiński A. Najnowsze dzieje Polski (1914-1983) / Antoni Czubiński. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – 462 s.
14. Czubiński A. Między Niemcami a Rosją / Antoni Czubiński. – Poznań : Instytut Wschodni UAM, 2002. – 530 s.
15. Czubiński A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918-1921 / Antoni Czubiński. – Opole: Instytut Śląski, 1993. – 314 s.
16. Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy, 1918-1919 / Aleksy Deruga. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1969. – 330 s.
17. Dmowski R. Pisma. t. V. Polityka polska i odbudowanie państwa. Cz. I Przed wojna. Wojna do r. 1917. / Roman Dmowski. – Czestochowa, 1937. – 386 s.
18. Dmowski R. Pisma. t. VI. Polityka polska i odbudowanie państwa. Cz. II Wojna od r. 1917. Pokój / Roman Dmowski. – Czestochowa, 1937. – 400 s.
19. Engelgard J. Myśl polityczna Romana Dmowskiego / Jan Engelgard. – Muzeum Niepodległości w Warszawie: Polska – Dziedzictwo i Przyszłość, 2009. – 180 s.
20. Galuba R. Dyskusje nad statutem autonomicznym Galicji Wschodniej na konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 roku / R. Galuba // Sprawy Wschodnie. – 2004. – № 2-3. (6-7) – S. 17-39.
21. Lloyd George D. Memoirs of the Peace Conference / David Lloyd George. – New Haven, 1939. – Т. 2. – 917 p.
22. Micewski A. Roman Dmowski / Andrzej Micewski. – Warszawa : Verbum, 1971. – 423 s.
23. Hunczak T. Ukraine and Poland in documents 1918-1922 / Taras Hunczak. – New-York-Paris-Sydney-Toronto, 1983. – Т. 1. – 456 s.
24. Kawalec K. Roman Dmowski / Krzysztof Kawalec. – Warszawa : DIG, 1999. – 332 s.
25. Kawalec K. Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918-1939 / Krzysztof Kawalec. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawn, 2000. – 292 s.

26. Kozicki S. Roman Dmowski 1864-1939 / Stanisław Kozicki // The Slavonic and East European Review. – T. 18. № 52. – S. 118-128.
27. Kozicki S. Sprawa granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku / Stanisław Kozicki. – Warszawa : Księgarni i Składu Nut Perzyński, Niklewicz i S-ka, 1921. – 176 s.
28. Kutrzeba S. Kongres, traktat i Polska / Stanisław Kutrzeba. – Warszawa-Lublin-Łódź-Paryż-Poznań-Kraków : Gebethner, 1919. – 198 s.
29. Kutschabsky W. Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918-1923 // Wassylj Kutschabsky. – Berlin : Junker u.Dunnhaupt, 1934. – 439 s.
30. Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r.: dokumenty i materiały. T. 1. – Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Państw. Wydaw. Naukowe, 1965. – 452 s.
31. Żurawski vel Grajewski P. Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919 / Przemysław Piotr Żurawski vel Grajewski. – Warszawa : Wyd. Naukowe Semper, 1995. – 126 s.
32. Walicki A. The Troubling Legacy of Roman Dmowski / Andrzej Walicki // East European Politics and Societies. – 1999. – T. 14. № 1. – S. 12-46.
33. Wandycz P. S. Poland's place in Europe in the concepts of Pilsudski and Dmowski / Piotr Wandycz // East European Politics and Societies. – 1990. – T. 4. № 3. – S. 451-468.
34. Wapiński R. Kresy w polskiej myśli politycznej w XIX I XX wieku (po roku 1945) / Roman Wapiński // Kresy – pojęcie i rzeczywistość. Zbior studiów. (pod redakcją Kwiryny Handke) – Warszawa : Instytut sławistyki PAN, Towarzystwo naukowe Warszawskie, 1997. – S. 85-108.
35. Wapiński R. Roman Dmowski / Roman Wapiński. – Lublin :Wyd. Lubelskie, 1989. – 392 s.
36. Wasilewski L. Józef Piłsudski. Jakim go znałem / Leon Wasilewski. – Warszawa : Wyd. «Rój», 1935. – 235 s.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Drozd Roman*, dr hab., prof.; *Котляр Ю. В.*, д.і.н., проф.

© Зелінський М. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 09.11.2013